

УДК 316.32:001.18:140.8

<http://doi.org/10.33989/2075-1443.2021.45.242664>

ORCID: 0000-0003-4826-8463

Володимир Шаповал

ШАПОВАЛ Володимир Миколайович – доктор філософських наук, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ. Сфера наукових інтересів – філософська антропологія, філософія культури, філософія права.

e-mail: shapovalw@ukr.net

ГЛОБАЛЬНА ЕВОЛЮЦІЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ЛЮДСЬКОГО ІНТЕЛЕКТУ

***Анотація.** У статті зроблена спроба проаналізувати проблеми універсального еволюціонізму, показати основні етапи розвитку суцього від появи найпростіших об'єктів до формування вищих з відомих сьогодні матеріальних структур, які є носієм інтелекту на біологічній основі. Автор аргументує позицію, згідно з якою подальша еволюція, з великою імовірністю, буде відбуватись як перехід від інтелекту на органічних носіях – людського розуму – до штучного інтелекту на неорганічних засадах. Разом або окремо від людського розуму, штучний інтелект має змогу надати новий імпульс розвитку земної цивілізації, проникненню у далекий космос і освоєнню його безмежних можливостей.*

***Ключові слова:** еволюція, природа, людина, життя, розум, органіки і неорганіки, штучний інтелект.*

Вступ. У останні роки у царинах природничих і гуманітарних наук активно обговорюється концепція універсального еволюціонізму, згідно з якою всі процеси у світі, починаючи від Великого вибуху і закінчуючи сучасною інформаційною цивілізацією, підкоряються певному загальному вектору розвитку (див .: Назаретян А.П., 2017). На якомусь етапі цей загальний розвиток призводить до появи життя і розуму, що є закономірним етапом послідовного ускладнення світу. Те, що підтверджено об'єктивними даними сучасної науки, задовго до цього стверджували філософи: Спіноза у своїй «Етиці», Шеллінг у своїх натурфілософських працях, Гегель у «Філософії природи», А.Бергсон у роботі

© В. М. Шаповал, 2021

«Творча еволюція», П. Тейяр де Шарден у книзі «Феномен людини». Багато хто з них вважав, що існує загальний напрямок або «космічний порив», згідно з яким поступово, протягом мільярдів років, розгортається певний первинний імпульс. Світ або Природа розвивається за якоюсь загальною програмою, кожний наступний етап якої логічно впливає з попереднього, він поступово набуває матеріальних форм, стає реально суцим.

Існують і протилежні точки зору, а саме, що у світі панує не закономірність, а, скоріше, випадковість (див.: Пригожин, 2000]. Емпірична база для однозначних висновків щодо випадковості чи зумовленості появи світу, життя і розуму з початку часів явно недостатня. Ніде у Всесвіті, окрім планети Земля, життя, тим більше, – розумне життя, поки що не виявлено. Але світ є дуже великим і непередбачуваним. Малоімовірно, щоб життя виникло і існувало лише в одному місці – на планеті Земля, що це сталося внаслідок унікального, ніде більше не здатного повторитись, збігу випадковостей. Представники альтернативних точок зору, залучаючи дані астрофізики і теорії ймовірностей, стверджують, що осередки життя і розуму не можуть не існувати в інших зоряних системах у багатьох кінцях Всесвіту (див.: Каку М., 2015). Виникає закономірне питання: чи можна сказати, що поява інтелекту є закономірним етапом глобального еволюційного розвитку Всесвіту, або ж його поява – це гра випадку? Якщо справедливо перше, то якими є загальні риси його розвитку і яке його чекає майбутнє?

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретичною основою дослідження проблем глобального еволюціонізму та подальших перспектив розвитку людства, взагалі, і людського інтелекту, зокрема, виступили праці А. Бергсона, П. Тейяра де Шардена, А.П. Назаретяна, М. Каку, Н. Бострома, Р. Курцвейла, М. Кастельса, Ю.Н. Харари та ін.

Мета та завдання статті. Спираючись на досягнення сучасної науки і філософії, показати основні етапи еволюції життя і розуму в універсумі і, на основі проведеного аналізу, сформулювати прогноз щодо перспектив подальшого розвитку інтелекту.

Методологія дослідження. Методологія досліджень має комплексний характер і базується на філософсько-антропологічному та філософсько-культурологічному аналізі проблем глобального еволюціонізму та розвитку людського інтелекту у їх діалектичній єдності. Для вирішення конкретних завдань дослідження використано також принципи системності, об'єктивності, сходження від абстрактного до конкретного тощо.

Результати. Природничі науки, роблячи свої висновки, спираються на підтверджені експериментальні дані і в цьому їх перевага перед

філософією, але в цьому ж і їх слабкість. Міркування філософів виходять з більш глибокого погляду на речі, що дозволяє робити напрочуд сміливі, іноді ризиковані передбачення. Будучи не прив'язаною до жодних догм, філософія рішуче заходить у абсолютно незвідані сфери, будує можливі світи, які згодом або знаходять емпіричне підтвердження, або спростовуються. Будь який експеримент ґрунтується на підставі певної вихідної гіпотези. Найбільш загальні, світоглядні гіпотези з приводу існування світу, людини та її розуму задає саме філософія.

Одна з гіпотез говорить, що людина розумна з'явилась не випадково, а є закономірною ланкою загального еволюційного розвитку всього суцього (А. Бергсон, 1998; П. Тейяр де Шарден, 1987). Те, що ніде у Всесвіті розумне життя до сих пір не виявлено, може свідчити про зовсім різні речі. По-перше, – про вкрай слабкі технічні можливості нашої цивілізації, яка лише злегка прочинила двері у неосяжні простори Всесвіту. Ми ще вкрай необізнані і недосконалі, щоб зуміти голосно про себе заявити, бути почутими і зрозуміти голоси інопланетних братів по розуму (якщо такі існують). По-друге, не виключена можливість, що в інших світах сформувався інтелект, настільки несхожий на все, що ми знаємо, що ми просто не в змозі розтлумачити його сигнали, що їдуть з космосу. Крім того, не можна відкидати такий сценарій, що цивілізація, досягнувши певного рівня технологічного розвитку, знищує себе ще до того, як заявить про себе комусь у Всесвіті, оскільки висока технологічність полишена певних моральних запобіжників,

Існує важливий фактор, який свідчить, що поява розумного життя і його сходження до рівня високорозвиненої цивілізації є чимось, якщо не унікальним, то, принаймні, тим, що рідко зустрічається у Всесвіті. Цим фактором є час, який проходить від моменту появи життя до появи розуму. На нашій планеті для цього знадобилось від 2 до 3 млрд. років. Протягом цього періоду земні і космічні сили неодноразово піддавали земне життя суворим випробуванням, ставлячи його іноді на межу зникнення. Потім наступали відносно спокійні часи, коли життя могло залікувати удари, що наносила Земля і космос, і продовжувати розвиватись далі. Іншими словами, Природа – цей універсальний будівельник всього суцього – дозволяла, щоб на планеті Земля довгий час зберігались у цілому відносно сприятливі умови для еволюції життя від простих до найскладніших його форм.

Сьогодні відомо, що у більшості своїй космос являє собою досить негостинне місце, де відбуваються колосальні катаклізми, спалахи смертоносних випромінювань, зміни космічного холоду і неймовірної спеки (Саган, 2013). Іншими словами, умови, що існують там, мало

підходять для розвитку органічного життя. Однак у глобальному плані ми знаємо про Всесвіт дуже мало. Не виключено, що життя може перебувати в абсолютно несхожих на земні формах, які ми навіть уявити собі не можемо. Тим більше, це справедливо відносно інтелекту.

«Людина розумна» з'явилась на нашій планеті приблизно 40-50 тис. років тому. З тих пір, як вона існує тут, вона займається тим, що вдосконалює себе і самостверджується, створюючи умови для свого процвітання і підпорядковуючи собі навколишню живу і неживу природу. Будучи частиною органічного життя на нашій планеті, вона, тим не менш, постійно знищував і продовжує знищувати життя на планеті, розчищаючи місце для свого безмежного розповсюдження, а, можливо, – і для чогось іншого. Слід зазначити, що протилежністю органічного життя є неорганіка, яка все у більшій мірі панує в людській цивілізації, завдяки такому, що постійно самовдосконалюється, людському розуму.

Сьогодні людство вступило у нову, інформаційно-технологічну епоху (Кастельс, 2000). Перші кроки, зроблені у цьому напрямку, з одного боку, відкривають неймовірні можливості, з іншого, породжують велику тривогу. Людський мозок, що вважається на сьогоднішній день найбільш складною структурою у Всесвіті, вже не може протендувати на те, щоб бути єдиним носієм інтелекту. Білкова жива істота з необхідністю повинна дихати, отримувати енергію через їжу і воду, вона обмежена температурними, гравітаційними та іншими параметрами. Проте, люди створили іншу форму інтелекту, а саме, – штучний інтелект на неорганічних носіях, який позбавлений багатьох недоліків, якими обтяжене існування органіки, може використовувати численні джерела альтернативної енергії, що відкриває неймовірні перспективи для його нестримної експансії у людській цивілізації і поза її межами.

Сучасні тенденції розвитку науки і технологій недвозначно вказують, що подальша еволюція інтелекту рухається від органічних до неорганічних його форм (Курцвейл Р., 2016; Бостром Н. 2015). Не виключено, що роботи, озброєні штучним інтелектом, будуть витісняти людей спочатку з відносно другорядних, а потім і з головних сфер суспільства (Харари, 2019). Скоріше за все, люди не зникнуть, але вони постануть перед необхідністю кардинально змінитись. Ці зміни можуть бути настільки істотними, що сьогоднішня людина буде настільки ж далекою від інтелектуальної істоти майбутнього, як мураха від сьогоднішньої людини. З цієї причини, ми не можемо уявити собі, якою буде істота майбутнього (білкова чи небілкова), що буде мати надінтелект. Прямі екстраполяції існуючих на той чи інший час тенденцій, як правило, виявляються неспроможними. Одне безсумнівно: людина, удосконалюючи технологічні можливості цивілізації, стрімко

рухається у бік створення свого наступника, який посуне її і поширить свій вплив не тільки на всю планету, а й на ближній і більш віддалений космос. Чи залишиться місце людині, у звичайному розумінні, у новому, «блискучому світі», – велике питання.

Обговорення. Порівнюючи аргументи прибічників та супротивників концепції глобального еволюціонізму, А.П. Назаретян зауважував: «У 20-30-х роках вчені, зазвичай, обмежувалися планетарним масштабом, оскільки у більшості своїй все ще вважали всесвіт у цілому нескінченним і стаціонарним, а отже, позбавленим історії. І сьогодні деякі глобалісти виносять за дужки космічну передісторію, вважаючи її, як видно, несуттєвою для розуміння процесів, що відбуваються на Землі (Зубаков В.А., Snooks G.D. та ін.)» (Назаретян, 2004, с. 12).

Проте, існує чимало досліджень, які обстоюють ту думку, що «у світлі еволюційної космології, побудованої на Фрідманівських моделях Метагалактики, виявилось, що розвиток біосфери втілює ряд тенденцій, що виразно позначилися задовго до утворення Землі та Сонячної системи», цей напрямок орієнтований на створення «інтегральної теорії минулого від Великого Вибуху до сучасності» (Jantsch E., Christian D., Spier F., Velez A., Chaisson E.J., Huges Warrington M., Аршинов В.І., Ласло Е., Моїсеев М.М., Назаретян А. П., Панов А.Д.)» (Назаретян, 2004, с. 12-13). Отже, можна погодитись з тією точкою зору, що «Предметом Універсальної історії є розвиток Всесвіту з послідовним утворенням якісно нових реальностей, так що розвиток живої природи і суспільства виявляються фазами єдиного поступального процесу» (Назаретян, 2004, с. 13).

Висновки. Глобальна еволюція всього сущого рухається у напрямку від неорганіки до органіки – в вигляді життя і розуму, а потім, – знову до неорганіки – у вигляді штучного інтелекту. Відбувається своєрідне заперечення заперечення, про яке говорив Гегель та його послідовники.

Неорганіка (космос до появи життя) на якомусь етапі свого розвитку породжує «своє інше» – органічне життя. Останнє починає довге самостійне існування і в підсумку породжує найбільш складну органічну структуру – людський мозок, який стає матеріальним носієм того, що ми називаємо людським інтелектом. Людина, завдяки своєму інтелекту, стає панівною силою живої природи, заперечуючи останню. Вона повсюдно знищує життя, стверджуючи перемогу неорганіки. Людина створює цивілізацію, яка використовує для свого існування всі багатства неорганічного і органічного світу, які знаходить на планеті Земля, а потім і у космосі. Неорганічна складова цивілізації витісняє органічну, стаючи поступово панівною. Вершиною цього панування стає штучний інтелект, елементи якого створюються на наших очах і

стають все більш потужними і самодостатніми. Відбувається ще одне заперечення, коли неорганіка заперечує органіку, але це вже не та примітивна неорганіка у вигляді газу і пилу, що мільярди років обертається у холодних просторах космосу, а саме штучний інтелект на неорганічних носіях. Він приходить на зміну людському інтелекту, який створив його, і може придбати здатність блискавично поширюватись нескінченними просторами Всесвіту у формі випромінювання, чи як інакше, розкриваючи таємниці універсуму і зміцнюючи свою могутність. Дані сучасної науки і філософії вказують на те, що нічого, окрім Природи в її найрізноманітніших формах і проявах не існує, і те, що довгий час називали розумом, інтелектом, насправді є лише однією з її форм, що, як виявляється, може існувати як на біологічних, так і на небіологічних засадах, межа між якими, насправді, є досить умовною.

У будь-якому випадку, людина виявляється не вершиною Природи, як вважали наші предки, а лише її інструментом, який на якомусь етапі її розвитку приходить у цей світ, виконує свою місію, а потім сходиться зі сцени. Субстанція пізнає себе через саму себе. Що це – чистий дух, як вважав Гегель та інші ідеалісти, чи чиста матерія – Природа, що стає прозорою для самої себе, – питання, що залишається предметом дискусій.

Список літератури

- Бергсон А.* Творческая эволюция / пер с фр. В. А. Флеровой. Москва : Канон-пресс, Кучково поле, 1998. 384 с.
- Бостром Н.* Искусственный интеллект. Этапы. Угрозы. Стратегии / пер. с англ. С. Филина. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2016. 401 с.
- Гегель Г. В. Ф.* Энциклопедия философских наук : в 3 т. Москва : Мысль, 1975. Т. 2 : Философия природы. 695 с.
- Каку М.* Будущее разума / пер. с англ. Н. Лисова. Москва : ООО «Альпина нон-фикшн», 2015. 420 с.
- Кастельс М.* Информационная эпоха: экономика, общество и культура / пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. Москва : ГУВШЭ, 2000. 608 с.
- Курцвейл Р.* Эволюция разума. Как расширение возможностей нашего разума позволит решить многие мировые проблемы. Москва : Эксмо, 2015. 187 с.
- Назаретян А. П.* Цивилизационные кризисы в контексте универсальной истории. Синергетика – психология – прогнозирование. Москва : Мир, 2004. 367 с.
- Пригожин И.* Конец определенности. Время, хаос и законы природы. Ижевск : НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика», 2000. 208 с.
- Саган К.* Космос. Эволюция Вселенной, жизни и цивилизации. Москва : Амфора, 2013. 367 с.
- Тейяр де Шарден П.* Феномен человека. Москва : Наука, 1987. 240 с.
- Харари Ю. Н.* 21 урок для XXI века. Москва : Синдбад, 2019. 416 с.

References

- Bergson, A. (1998). *Tvorcheskaia evoliutciia* [Creative evolution]. Moskva: Kanonpress, Kuchkovo pole [in Russian].
- Bostrom, N., & Filina, S. (trans.). (2016). *Iskustvennyi intellekt. Etapy. Ugrozy. Strategii* [Artificial intelligence. Stages. Threats. Strategies]. Moskva: Mann, Ivanov i Ferber [in Russian].
- Gegel, G. V. F. (1975). *Entsiklopediia filosofskikh nauk. T. 2: Filosofii prirody* [Encyclopedia of Philosophical Sciences. Vol. 2: Philosophy of nature]. Moskva: Mysl [in Russian].
- Kaku, M., & Lisova, N. (trans.). (2015). *Budushchee razuma* [The future of reason]. Moskva: OOO «Alpina non-fikshn» [in Russian].
- Kastels, M. & Shkaratana, O. I. (trans.). (2000). *Informatsionnaia epokha: ekonomika, obshchestvo i kultura* [Information Age: Economy, Society and Culture]. Moskva: GUVSHE [in Russian].
- Kharari, Ju. N. (2019). *21 urok dlia XXI veka* [21 lessons for the 21st century]. Moskva: Sindbad [in Russian].
- Kurtsveyl, R. (2015). *Evoliutciia razuma. Kak rasshirenie vozmozhnostei nashego razuma pozvolit reshit mnogie mirovyie problemy* [Evolution of the mind. How expanding our minds can solve many of the world's problems] Moskva: Eksmo [in Russian].
- Nazaretian, A. P. (2004). *Tsivilizatsionnye krizisy v kontekste universalnoi istorii. Sinergetika – psikhologiya – prognozirovanie* [Civilization crises in the context of universal history. Synergetics – Psychology – Forecasting]. Moskva: Mir [in Russian].
- Prigozhin, I. (2000). *Konets opredelennosti. Vremia, khaos i zakony prirody* [End of certainty. Time, chaos and the laws of nature]. Izhevsk: NITS «Reguliarnaia i khaoticheskaia dinamika» [in Russian].
- Sagan, K. (2013). *Kosmos. Evoliutciia Vselennoi, zhizni i tsivilizatsii* [Space. Evolution of the universe, life and civilization]. Moskva: Amfora [in Russian].
- Teiïar de Sharden, P. (1987). *Fenomen cheloveka* [The human phenomenon]. Moskva: Nauka [in Russian].

Шановал В.Н.

**ГЛОБАЛЬНАЯ ЭВОЛЮЦИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ
ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ИНТЕЛЛЕКТА**

Аннотация. В статье сделана попытка проанализировать проблемы универсального эволюционизма, показать основные этапы развития сущего от появления простых объектов до формирования высших из известных сегодня материальных структур, являющихся носителем интеллекта в его биологических формах. Автор аргументирует позицию, согласно которой дальнейшая эволюция, с большой вероятностью, будет происходить как переход от интеллекта на органических носителях – человеческого разума – к искусственному интеллекту, базирующейся на неорганике. Вместе или отдельно от человеческого разума, искусственный интеллект имеет возможность

придать новый импульс развитию земной цивилизации, проникновению в дальний космос и освоению его безграничных возможностей.

Ключевые слова: эволюция, природа, человек, жизнь, разум, органика и неорганика, искусственный интеллект.

Shapoval V.N.

GLOBAL EVOLUTION AND PROSPECTS HUMAN INTELLIGENCE

Introduction. There are two opposing equally well-argued views on the emergence and development of all things: either the evolution of the world that led to the emergence of life and intelligence is something natural, or everything happened quite by accident and could have been different. It determines the **aim and the tasks** which are the emergence of intelligence can be considered as a certain stage of such a naturally unfolding evolutionary process, or it is the result of a coincidence. **Research methods** are complex and is based on philosophical-anthropological and philosophical-cultural analysis of the problems of global evolutionism and the development of human intelligence in their dialectical unity. The principles of systematicity, objectivity, ascent from the abstract to the concrete, etc. are also used to solve specific research tasks. **Research results:** Analysis of the process of universal evolutionism shows that the general direction of the development of existence is the movement from the appearance of simple objects to the formation of the highest of the material structures known today, which are the bearer of intelligence in its biological forms. The author argues the position that further evolution, with a high probability, will occur as a transition from intelligence on organic carriers - the human mind - to artificial intelligence based on inorganics. Together or separately from the human mind, artificial intelligence has the ability to give a new impetus to the development of earthly civilization, penetration into deep space and the development of its limitless possibilities.

Discussion. Opponents of the concept of global evolutionism were limited to the planetary scale and for the most part considered the universe as a whole infinite and stationary, and therefore devoid of history. However, it is more attractive to think that the development of the biosphere embodies a number of trends that affected long before the formation of the Earth and the solar system, and this direction is focused on creating an integrated theory of the past from the Big Bang to the present. **Conclusion.** The global evolution of all things moves in the direction from inorganics to organics - in the form of life and mind, and then - again to inorganics - in the form of artificial intelligence. There is a kind of denial of denial, the further steps of which, and even more so, the end result, can only be guessed.

Key words: evolution, nature, human, life, mind, organic and inorganic, artificial intelligence.